

Anmeldelser

FOLKESKOLENS HISTORIE
I 1700- OG 1800-TALLET

**Christian Larsen, Erik Nørr og
Pernille Sonne:**
Da skolen tog form. 1780-1850.
Bind 2 af fembindsværket
“Dansk skolehistorie”,
redigeret af Charlotte Appel og
Ning de Coninck-Smith. Aarhus:
Aarhus Universitetsforlag 2013.
432 s., rigt illustreret. 399,95 kr.

*Af Michael Bregnsbo,
lektor, Syddansk Universitet*

Værket er bind to af det stort anlagte fembindsværk *Dansk Skolehistorie*, udgivet i anledning af 200-året for skolelovene af 29. juli 1814, der indførte almen undervisningspligt, og som regnes for den danske folkeskoles fødselsår. Som det imidlertid fremgår af bindets titel, er der ikke taget udgangspunkt i selve året 1814, men både årtierne forud og frem til 1850 er med. Det kan der være gode grunde til: For ordentligt at kunne vurdere 1814-lovene, deres formål, gennemførelse og virkning må udviklingen op til og efterfølgende nødvendigvis tages med. Men ikke nok med det. Der har i megen historieskrivning om folkeskolens historie været tendens til at se 1814 som et skelsættende år: Før 1814 var der angiveligt ingen skoler, og den brede befolkning kunne ikke læse, skrive og regne, men det fik lovene af 1814 rettet op på. Forskellig forskning in-

den for de seneste menneskealdre har imidlertid overbevisende dokumenteret, at der i høj grad fandtes skoler i by og på landet længe før 1814, ligesom der ligeledes langt tidligere end 1814 kan konstateres en udbredt alfabetisme hos store dele af befolkningen. Der har således i historieskrivningen traditionelt tydeligvis været overdrevet fokus på 1814-lovene og deres betydning.

Men forfatterne har heldigvis styret uden om denne tendens. De konkluderer nemlig, at vist fandtes der et betydeligt antal skoler allerede omkring 1780, og vist ændrede 1814-loven ikke radikalt på skolevæsenet fra den ene dag til den anden. Men 1814-bestemmelserne betød dog, at skolevæsenet og undervisningen efterhånden tog form, jf. værkets titel, blev lagt i fastere rammer, antallet af timer blev forøget, læreruddannelsen forbedret, skolen blev bofast, som det udtrykkes. Kristendomskundskab og læsning var fortsat de højst prioriterede fag, men modsat førhen så blev skrivning og regning nu også obligatoriske fag – både for drenge og piger. Men det skete ikke på samme tid overalt i landet, og der var store forskelle på, hvor hurtigt 1814-lovenes intentioner blev ført ud i livet lokalt.

Der er i værket anlagt en tilgang, der er både geografisk og tematisk bredere end tidligere set og anlægger flere perspektiver: oppefra, nedefra, udefra

og set både fra skolebørnene, lærernes, forældrenes, skatteydernes, politikernes og de centrale og lokale administratorers synsvinkel.

Geografisk bliver både skoler på landet, i købstæderne og i København dækket ind, og på de to sidstnævnte lokaliteter, navnlig i København, var udbuddet af forskellige typer skoler stort og varieret: friskoler (dvs. skoler, hvor forældrene ikke skulle betale for deres børns skolegang) for de lavere samfundslag og både kommunale og private betalingsskoler for de mere velstillede børn. Desuden er skoler specialiserede på bestemte grupper af børn såsom private pigeskoler og skoler for jødiske børn, for børn af flådens folk og for blinde og døvstumme m.fl. Foruden at dække kongeriget Danmark er også skoleforholdene i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, i kongeriget Norge (til det blev afstået til Sverige i 1814), Island, Færøerne, Grønland samt de små tropekolonier i Afrika, Indien og Carabien blevet inddraget. Det er de blevet i et kapitel for sig, hvor man får et godt indtryk af de meget forskelligartede geografiske, befolkningsmæssige, erhvervs-mæssige og kulturelle vilkår og disses betydning for det stedlige skolevæsen. Det er fint, at forfatterne er opmærksomme på, at den danske stat den gang var mere end den nuværende stat ved navn Danmark.

Også tematisk kommer værket vidt omkring: skolebygninger i by og på land, nye pædagogiske tanker, reformforsøg, skolepolitik, skolelovgivning, lærerne og deres uddannelse og so-

ciale baggrund, fremtrædende teoretiske og praktiske pædagoger ("skolemænd"), skoleforvaltning centralt og lokalt og skolen i den offentlige debat. Det er grundskolen, som bogen handler om, men altså både offentlige og private grundskoler, også realskoler er med, men ikke latinskoler.

Emnerne bliver belyst både nedefra og oppe fra. Nedefra er der eksempler på konkrete skoler i by og på landet og lærere og disses baggrund og virke foruden eksempler på lærer- og eleverindringer og -skæbner. I oppefra-perspektivet får man præsenteret dansk og international pædagogisk tænkning fra samtiden foruden de politiske beslutningstagere og deres skolepolitik, skolepolitikens konkrete gennemførelse ude lokalt, forvaltningen af skolevæsenet både centralt i København og ude lokalt, alt sammen anskueliggjort via konkrete, informative cases.

En undervisningsmetode, der blev indført i folkeskolen i løbet af årtierne efter 1814, var den såkaldte indbyrdes undervisning. Den indebar, at de større elever underviste de mindre elever, eller i hvert fald at en enkelt lærer med et par dygtige elever som "bihjælper" kunne undervise et større antal børn. Men undervisningen var mekanisk og foregik i stort omfang ved hjælp af undervisningstabeller. Kapitel 12 er viet til dette emne. Her hører vi om, hvordan denne nye undervisning blev ført ud i livet i en bestemt landsbyskole på Sjælland, dernæst om den internationale pædagogik bag denne nye undervisningsmetode. Det var nemlig ikke

kun i Danmark, at indbyrdes undervisning var på mode i de år; faktisk var den en international trend, et tidligt eksempel på "skoleorganisatorisk globalisering" (s. 221). Gennemførelsen af den indbyrdes undervisning som pædagogisk princip i skolerne rundt om i landet og i bilande og kolonier bliver skildret, og de problemer, dette førte med sig, bliver grundigt beskrevet. Det konkluderes, at vist var denne undervisningsmetode upopulær, og dens gennemførelse gav anledning til reelle problemer. Vist var det en spareforanstaltning, der skulle muliggøre meget høje klassekvotienter. Men i betragtning af den langvarige og stærke økonomiske krise i årtierne efter 1814 var det måske nødvendigt for, at skolevæsenet overhovedet kunne fungere blot nogenlunde tilfredsstillende. Og endvidere hedder det: "Selvom mange forsømmelser blandt eleverne forstyrrede undervisningen, var de mange "tabelklasser" en form for undervisningsdifferentiering, der bevirkede, at børnene kunne fortsætte, hvor de slap, sidste gang de var i skolen. For lærerne var metoden en stor udfordring, og for de bedste lærere en simpel form for pædagogik, men som påpeget af flere i samtiden, så udrettede den mindre duelige lærer mere ved brug af indbyrdes undervisning end ved sædvanlig undervisning" (s. 231).

Denne vurdering af den indbyrdes undervisning er bemærkelsesværdig afvejet og nuanceret. For traditionelt har den indbyrdes undervisning nemlig ikke haft nogen god presse. Det har ikke gavnet dens sag, at den havde en engageret forkæmper i den stokkon-

servative, enevældige Frederik 6., eller at dens ivrigste, praktiske fremmere var officerer. Undervisningens mekaniske, ja nærmest mekanistiske karakter, hvor læreren ved at blæse i en fløjte markerede, at det var tid til at skifte til en ny undervisningstabel, er nærmest blevet set som en slags pædagogikkens samlebandsproduktion. Lærerne havde ikke en så central rolle i undervisningssituationen som ved mere traditionel undervisning. Det kan alt sammen have medvirket til udbredt misfornøjelse med metoden i lærerkredse, en opfattelse, som er blevet overtaget af senere skolehistorikere.

Forfatterne skriver som nævnt selv, at indbyrdes undervisning var en slags undervisningsdifferentiering, og det er ellers så moderne i nutidens skoledebat. Principperne bag den indbyrdes undervisning ligner principperne bag et andet af nutidens pædagogisk-metodiske buzzwords, nemlig *cooperative learning*. Så måske er den indbyrdes undervisning blevet underkendt og fejlvurderet. Jeg vil ikke benægte de reelle pædagogiske og praktiske problemer med metoden, som forfatterne gør rede for. Ej heller hævder jeg, at den indbyrdes undervisning nødvendigvis fungerede godt og svarer til noget, vi kender fra nutidig pædagogik. Men ihvorvel jeg anerkender, at forfatterne har bestræbt sig på en afvejet og nuanceret vurdering af den, så kunne jeg have ønsket mig, at de i endnu højere grad havde taget spørgsmålet op til fordomsfri drøftelse.

Mange emner og vinkler bliver som nævnt behandlet. Hvis jeg skulle næv-

ne noget, jeg gerne havde set lidt mere om, så skulle det være skolebøger. Det er ikke, fordi sådanne ikke bliver omtalt, tværtimod er der i et kapitel, der søger at beskrive skolens hverdag set fra både elev- og lærerside, hvor forskellige vigtige skolebøger fra perioden bliver præsenteret og karakteriseret. Jeg havde dog gerne set lidt mere om bøgernes konkrete indhold, ja gerne nogle flere eksempler på, hvad skolebøger i de forskellige fag fra perioden kunne indeholde for derigennem at komme yderligere ind i lærernes og elevernes skolehverdag.

Bogen er rigt illustreret, og illustrationerne er alle velvalgte og gengivet knivskarpt. Bogen har ikke noter, men til gengæld er der bagi et i alt mere end 40 sider langt afsnit med et kilde- og litteraturressay til hvert kapitel, hvor relevant litteratur og kildemateriale bliver drøftet og henvist til. Disse vil være en guldgrube for alle, der måtte ønske at undersøge et eller flere af de mange emner, som bogen dækker, nærmere. En samlet litteratur- og kildeliste er der derimod ikke. Alt i alt er bindet en flot, omfangsrig, men overskuelig, vellykket og tidssvarende markering af 200-året for 1814-skolelovene.

**Anne Katrine Gjerløff
og Anette Faye Jacobsen:**
**Da skolen blev sat i system.
1850-1920. Bind 3 af fembinds-
værket "Dansk skolehistorie",
redigeret af Charlotte Appel
og Ning de Coninck-Smith. Aarhus:
Aarhus Universitetsforlag 2014.
448 s., rigt illustreret. 399,95 kr.**

*Af Søren Kolstrup,
fhv. lektor, Syddansk Universitet*

I året 1887 begyndte træskomager Peter Niensens 7 år gamle søn Anton sin skolegang i Aarestrup syd for Aalborg. Anton blev undervist 4-5 dage om ugen hele sommeren, om vinteren to dage. Normalt gik børn på landet i skole hver anden dag, men i Aarestrup ville man det anderledes. Småfolket skulle ikke møde så ofte i skole i den mørke tid. Anton var udstyret med en læsebog, der var gået i arv fra de ældre søskende, en religionsbog, den lille katekismus og en lille sort tavle med griffel, som han bar til skole i en pose af voksdug. Heri lå også en madpakke med fedtemad, måske flæsk og på en god dag en kartoffel. Det var svært for Anton i begyndelsen, fra han var 10 år havde han tillige plads hos en gårdmand, men Anton forsømte kun sjældent. Anton blev belønnet for sit slid. Da han fyldte 13 år, var han nummer fem i klassen, ved konfirmationen i 1890 var han den dygtigste af drenge. Anton kom fra landet og blev på landet – han overtog familiens husmandssted, blev gift med mejersken Martine og fik otte børn, der ganske som faderen kom til at gå i Aarestrup skole.

Denne fortælling står at læse i tredje bind af *Dansk Skolehistorie* forfattet af Anne Katrine Gjerløff og Anette Faye Jacobsen og redigeret af Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith. Historien om Anton anvendes som et springbræt til at fortælle om skolen på landet – hele tiden med pointering af både de fælles træk og skolens mangfoldige udformninger. Den vestjyske skoleordning, hvor de store elever (næsten) ikke gik i skole om sommeren, men hver dag om vinteren, får således udførlig omtale. Tilsvarende hører vi om Antons jævnaldrende kammerater i Aalborg, der normalt gik i skole tre timer hver dag.

Fremstillingen er præget af en konsekvent afbalancering af de mange skoleformer, der udfoldede sig i 1800-tallet. Læseren får således et indblik i den tredelte byskole, der bestod af private skoler, offentlige betalingskoler kaldet borgerskoler og gratis kommunalskoler benævnt friskoler, deres indbyrdes relationer og styrkeforhold i den behandlede periode. I begyndelsen af 1900-tallet satte Socialdemokratiet – undertiden bistået af liberale venstrefolk – sig i spidsen for en afskaffelse af skolepenge, som åbnede for en ligestilling af byernes borgerskoler og friskoler, som blev tilført et yderligere løft gennem nye skolebygninger og nye fag. Mens den private skole ved periodens begyndelse var i fremgang, var billedet vendt ved periodens slutning, hvor det nu var den offentlige byskole, der fremstod som fremtidens løsning. Også de jødiske og tyske skole i København samt de særlige skoler for degenererede, døve, blinde og vanfø-

re, svagbegavede og adfærdsvanskelige vies opmærksomhed. En cadeau til dem, der har stået i spidsen for dansk handicapforskning. Den bredde, som blev introduceret i *Dansk Skolehistories* foregående bind, videreføres i det tredje bind. Man sporer en myndig og konsekvent redigering.

Både de dominerende værdisæt og de frembrydende korrektiver i sidste halvdel af 1800-tallet får plads i *Dansk Skolehistorie*. Det gælder således de koldske friskoler, der med udgangspunkt i Dalby Friskole fra 1853 formede sig som et opgør mod den dominerende udenadslære og de obligatoriske kristne læresætninger i form af biskop Balles eller biskop Balslevs lærebøger. Kold vendte sig mod den døde lærdom og den straffende lærer til fordel for den levende fortælling og den engagerede lærer, der oplivede børnene. Gjerløffs og Faye Jacobsens fremstilling udtrykker et vældigt ambitionsniveau, hvor krydsende samfundsdimensioner gøres til genstand for kyndig behandling, og hvor der præsenteres en perlerække af aktører. Værket vil ikke blot afdække de rammer, som blev formet af skolelovgivningen og statsmagtens udøvende led, der tog form af embedsmænd, præster og provster, men også udfolde pædagogikkens praksis, som den manifesterede sig i de mange forskellige skoleformer. Geografisk rækker værket fra de tre vestindiske øer Skt. Croix, Skt. Thomas og Skt. Jan, over Grønland, Island, Færøerne og Sønderjylland med en naturlig og altafgørende vægt på det amputerede kongerige nord for Kongeåen fra 1864 til 1920. Udviklin-

gen i de materielle grundvilkår rid- ses op og sættes i forbindelse med de skiftende syn på børn og undervis- ning. Mest bemærkelsesværdigt og ba- nebrydende er dog introduktionen af hverdagens mange aktører, der sat- te deres præg på udviklingen. Gjerløff og Faye Jacobsen sætter ikke blot fokus på de politiske grupperinger og tidens store bevægelser, det er set før, men inddrager også lærerne, herunder det stigende antal kvindelige lærere, for- ældrene og børnene som selvstændige aktører, der bidrog til at forme skolens hverdag. Børnene analyseres ikke blot som objekter for udviklingens gang, men også som selvstændigt handlende subjekter. Forfatterne afdækker børns dobbeltarbejde i skolen og på arbejds- marked. I 1899 havde 80 pct. af de ældste drenge og 50 pct. af de ældste piger i de københavnske friskoler såle- des arbejde på fabrik eller som mælke- drenge og budpiger. På landet var det helt naturligt, at også de yngste hav- de arbejde som hyrdedrenge og tjene- stepiger. I denne skildring bliver der imidlertid også plads til at indkredse børnenes passive modstand og frem- hæve de tilfælde, hvor tobaksdrenge i Aalborg og mælkedrenge i København strejkede for bedre forhold og kastede lys på børns vilkår.

Gennem inddragelse af de mange ak- tører formår Gjerløff og Faye Jacob- sen både at sætte fokus på historiens vindere, men også de alternative og korrigerende kræfter til udviklingens hovedspor. De koldske friskoler blev aldrig dominerende, men de blev ved periodens slutning en naturlig del af den danske skolestruktur. Reformpæ-

dagogerne omkring århundredskif- tet, der lagde vægt på barnets frihed og selvstændighed, udgjorde ligeledes en minoritetsgruppe i samfundet, men deres indsats havde alligevel en af- smittende effekt på den offentlige sko- le, som tydeliggør, at historien kunne have flere udgange. Det kommunale skolevæsen på Frederiksberg lod sig påvirke at reformpædagogerne, li- gesom udbredelse af anskuelsestavler, der appellerede til elevernes selvsyn, sansning og personlige erkendelse, in- troducerede alternative idealer til den dominerende skoles indlæring gen- nem terperi og korporlig afstraffelse.

Forfatterne har mange bolde i luften. Et af værkets hovedspørgsmål bliver dog aldrig genstand for en systema- tisk drøftelse, nemlig spørgsmålet om man for alvor var på vej fra en stands- skole til en folkeskole dvs. en offentlig grundskole for hele "folket" (s. 23 og 83). Fremstillingen åbner op for em- net flere steder, tydeligst i det kon- kluderende afsnit, som rummer den prægnante overskrift "Fra standssko- le til folkeskole". Vi hører om det nye begreb folkeskole, der med loven af 1899 udtrykte en ambition om at be- væge sig væk fra det opdelte uddan- nelsessystem (s. 23 og s. 354), vi hører ligeledes om, at de kommunale skoler vandt frem på bekostning af de pri- vate skoler (s. 63), men denne obser- vation sættes aldrig i forhold til en dis- kussion af folkeskolebegrebet og dets udbredelse. Når det gælder forholdene på landet pointeres i flere sam- menhænge, hvorfor Danmark som et resultat af den grundtvigsk-koldske prægning fik undervisningspligt, ikke

skolepligt, men forfatterne undlader også i denne sammenhæng at drøfte folkeskolebegrebet. Det springende punkt er således, hvilken betydning privatundervisningens udbredelse og friskolernes ekspansion havde i forhold til folkeskolen, når vi ved – som det oplyses i litteraturessayet (s. 383) – at gårdmandsbørnene var i overtal på friskolerne. Der argumenteres så lidt for grundskolens standardisering, og hvordan skolen blev sat i system af lovgivningen ved århundredskiftet men ikke for det centrale folkeskolebegrebs gennemslagskraft eller mangel på samme. Spørgsmålet trænger sig på, hvis man vil efterspore udviklingen af den danske folkeskole (forstået som en enhedsskole for folket med til sidst udelte klasser også i byskolen) i et komparativt perspektiv og dens sonderweg i forhold til Tyskland og Storbritannien. Netop når vi taler om den grundige bevisførelse for tekstens konklusioner, hører denne anmelder til dem, der ser det som et tab, at forfatterne og værket har skippet det traditionelle notesystem til fordel for et i øvrigt glimrende litteraturessay med en historiografisk drøftelse.

Disse problematiseringer rører ikke ved hovedkonklusionen. Et skelsættende værk har set dagens lys. Gjerløff og Faye Jacobsen har villet en syntese af al den gamle forskning tilført barnets historie og en ny tids kvinde- og kønshistorie. Godt for det! Det lykkes at berette om de kvindelige læres fremmarch og spillet mellem kvinden som både historiens objekt og subjekt. De var ofte låst fast i traditionelle roller som håndarbejds lærere og

småbørnslærere, men deres virke kan også ses som led i en professionalisering og en bevægelse frem mod ligestilling. Det samme gælder børnene og deres forældre. De var tildelt roller af autoriteter og øvrighed, men de søgte undertiden at skabe sig et frirum og protestere mod uretten. Gennem veksling mellem den lille og store historie, hvor den personlige eller lokale historie umærkeligt kædes sammen med de store linjer, åbnes mulighed for både indlevelse og erkendelse. Den fængende og originale billedside med grundige billedtekster rummer en sikker og velvalgt introduktion til den mangfoldighed, som ligger forfatterne på sinde at formidle. Læserne loves mangt og meget. Stort set alle løfter bliver indfriet på fornem vis.

Ida Bull:

Kunnskap – hver etter sin stand og sitt kjønn.

Utdanning i norske byer

på 1700-tallet. Trondheim:

Akademika 2013. 206 s. 295 NOK.

Af Pernille Sonne, arkivar, Rigsarkivet

Den norske historieprofessor Ida Bull har gennem mange år interesseret sig for uddannelsesspørgsmål i 1700-tallet, og det mærkes i hendes bog *Kunnskap – hver etter sin stand og sitt kjønn*. Forfatteren har et sikkert greb om sit stof og stor viden om og indsigt i 1700-tallet og uddannelseshistorien. Allerede i forordet slår hun problemstillingen fast, på én gang enkel og vægtig. De vigtige spørgsmål er: Hvad skal børn lære, og hvorfor skal de alle

lære det samme, og hvem bestemte, hvad de skulle lære? Og endelig det bredtfavnende: Hvordan eller i hvilken grad påvirkede udviklingen i kirke, stat, arbejdsliv, ideologi og kultur det, der fandt sted med oplæringen af børn? Der er ingen slinger i valsen hos fru Bull.

Bogen koncentrerer sig om skoleudviklingen i byerne. Her var den mest differentieret i kraft af en større varieret social struktur, end der fandtes i samfundene på landet. Bulls ambition er at favne byskoler for alle samfundslag, hvor norsk historiografi tidligere mest har fokuseret på skoler for arbejdere og bønderes børn eller på enkeltskoler. Forfatteren ønsker at vise sammenhænge mellem forskellige skoletyper og samfundsforhold og der igennem at give ny kundskab om sådanne forbindelser.

Bogen dækker tiden fra midten af 1700-tallet og frem til 1814 med vægt på anden halvdel af perioden. Det var en epoke, hvor enevælden forsvandt, hvor norsk økonomi blev mere international, og nordmænd i det hele taget fik flere internationale relationer og organiserede arbejdet på nye måder. Processer i økonomi og politik påvirkede de forskellige befolkningslag og kønnene uens – det påvirkede også synet på børn og børns læring.

Bogen er disponeret i seks kapitler, og som forlagsnavnet også antyder, er der tale om en decideret akademisk bog. Det eneste billede, der i øvrigt forestiller en tekstsider i en skolebog, findes på forsiden og måler 3,5 cm x 5,5

cm. Farvemæssigt falder det tæt på resten af forsiden. Sammen med værkets tætskrevne sider, det konservative, for ikke at sige kedelige, layout og noteapparatet signalerer bogen faglighed og saglighed, videnskabelighed frem for formidling. Det skal man som læser ikke lade sig afskrække af. Bogen er skrevet på et let forståeligt norsk, og problemstillingen er ikke kun vedkommende for norsk skolehistorie, men også for dansk. Bogen kan i høj grad benyttes som inspiration til studier af og komparation med danske forhold.

Første kapitel, "Kunnskap på 1700-tallet – hver etter sin stand og sit kjønn", ridser baggrunden for 1700-tallets skolehistorie op og inddrager forskningen på området. Uddannelseshistorie har ofte fokuseret på, at skolegang blev udvidet til at omfatte alle børn og har fremstillet enhver reform i denne retning som "progressiv", men mindre set på, hvordan processen foregik, eller hvad udgangspunktet var. Forskningen har eksempelvis taget det for givet, at målet med skolens læseundervisning først og fremmest var, at eleverne skulle kunne læse religiøse tekster. Bull problematiserer dette automatudgangspunkt og spørger, om det nu også var det vigtigste, og om det gjaldt alle børn.

Religion, stat og økonomi spillede alle afgørende roller for udviklingerne på skoleområdet, ligesom elevernes køn og sociale tilhørsforhold havde betydning for, hvad der var de "rette kundskaber" – og relevant kundskab hænger igen sammen med social struktur,

og økonomisk og teknologisk udviklingsniveau. Bull favner både “lærd” kundskab i latinskolen og den praktiske kundskabsoverføring gennem arbejde. En solid gennemgang af forskningens hovedtemaer – og her kommer Bull virkelig vidt omkring – giver læseren et godt afsæt for at følge forfatteren rundt i de norske byers forskellige sociale lag. Kapitel 1 er bogens stærkeste. Her mærker man virkelig professoren i forfatteren.

De næste fire kapitler bevæger sig gennem socialgrupperne. Kapitel 2 er viet til den gemene (jævne) mands børn, der blev oplært til guds frygt og arbejdssomhed, og kapitel 3 fokuserer på embedsstandens børn, der blev oplært til at administrere enevælden, i hvert fald for drengenes vedkommende. Kapitel 4 omfatter latinskoler, danske skoler (dvs. ikke-lærde skoler, hvor undervisnings sproget var dansk/norsk) og huslærere. Særlige afsnit er viet til embedsstandens piger og til specialisering inden for militæretaterne og bjergværkerne. Kapitel 5 omfatter borgerskabets oplæring med fokus på praktiske kundskaber, netværk og skoler. Også dette kapitel diskuterer latinskolerne, her med indførelse af de nye “reale” fag som omdrejningspunkt. Det er her ikke tydeligt, hvilken betydning Bull tillægger sin skelnen mellem embedsstand og borgerskab, for både præster og andre embedsmænd var interesserede i og så behov for naturvidenskabelige fag i latinskolen af hensyn til handel og næringsliv, og Bergens købmænd satte sønnerne til at studere, for at de skulle blive embedsmænd. De uddannelsesmæssige interesser mel-

lem de to grupper kan næppe skilles ad, men skal måske snarere anskues som sammenflettede. Bulls embedsstand hørte som offentligt ansatte starten til, mens borgerskabet omfavner større selvstændigt næringsdrivende, men vel at mærke i betydningen “bedre borgerskab” og ikke småhandlende, der snarere er placeret sammen med den menige mand. Skellet mellem høj og lav var vigtigere end mellem “offentlig” og “privat” i det omfang disse begreber kan anvendes på de to erhvervsgrupper i 1700-tallet. En af Bulls egne pointer er da også, at en øget differentiering i næringslivet gav flere uddannelsesbehov og øgede klasseskel.

Kapitel 5 er viet til håndværkere og høkere, de lavere næringsdrivende, der blev forberedt til praktisk arbejde. Disse grupper lå socialt og økonomisk mellem de gemene og overklassen af embedsmænd og storkøbmænd. Som de gemene blev disse oplært til et praktisk arbejdsliv, og ligesom det kan være vanskeligt at skelne mellem de to overordnede grupper i overklassen, kan det være svært at skelne mellem håndværker/høker-klassen og de gemene. I et samfund uden socialt sikkerhedsnet var der i hvert fald ikke langt fra at være småhandlende til at være arbejdsmand. Den vigtigste forskel var måske næringsborgerskabet, men dette var ikke forment den gemene klasse – borgerskab kunne erhverves, og også fattigvæsnets havde læredrenge.

Hvor kapitel 1 er bogens teoretiske tyngdepunkt, er kapitel 5 det empirisk mest interessante. Praktisk oplæring af børn i enevældens tid er et

underbelyst emne, også i dansk sammenhæng. Bull viser, at både lavene og familien spillede en rolle for drengenes oplæring, men samtidig havde uddannelsen et internationalt islæt med tradition for at tage på valsen i to til fire år i både ind- og udland. Også i dette kapitel vies pigernes oplæring – hovedsageligt som husmødre – opmærksomhed, men også 1700-tallets kvindelige “håndværk”, jordemodergerningen, inddrages. Dette fag lægger sig med offentlig kontrol af området og efterhånden en både praktisk og teoretisk uddannelse et sted mellem embedsstand og håndværk.

I kapitel 6, “Utdanning og samfund”, samler forfatteren de tråde, der blev lagt ud i kapitel 1, og som snor sig igennem de fire “standsopdelte” kapitler med deres forskellige samfundslag. Skoleformerne var tilpasset standsamfundet og forstærkede dets socio-økonomiske opdeling ved at yde standstilpasset undervisning, selvom en vis social mobilitet var mulig, f.eks. ved stipendier til latinskolen, der dog i 1700-tallet fik faldende betydning.

I dette kapitel fremhæves lighederne mellem embedsstand og storborgerskab, men Bull fastholder trods alt skellet mellem grupperne og deres forskellige uddannelsesbehov. Et andet tema er betydningen af kommercialisering af samfundet for skolevæsenet. Øget handel gav behov for tal- og regnekundskaber i både høje og lave samfundslag. I det hele taget bruger Bull i høj grad samfundsorganisering til diskussion af skoler og undervisning og tematiserer bureaukratisering, profes-

sionalisering, organisering af arbejdslivet, børneopfattelser, køn, by, nation, verden og meget mere, og det uden at diskussionen forfladiges. Konklusionen ridser bogens væsentligste indsigter op, her kort: at øget differentiering og specialisering af skolevæsenet bidrog til at befæste standssamfundet og muliggjorde fremvækst af nye næringsgrupper (kaldet professioner).

Bogen er på mange måder solid historievidenskab. Skal man fremhæve kritikpunkter, er et væsentligt, at lange passager især bygger på sekundærmateriale, og at de benyttede primærkilder spiller en forholdsvis lille rolle i teksten. Det er ikke nye indsigter og overraskende opdagelser, der er bogens styrke, men snarere et stærkt metodisk greb og en sikker inddragelse af historiografien.

FOLKESKOLENS ANSATTE

**Keld Grinder-Hansen:
Den gode, den onde og den
engagerede. 1000 år med den
danske lærer. København:
Muusmann 2013. 484 s. 329,95 kr.**

Af Peter Ussing, fhv. skoledirektør i Løgstør Kommune

Keld Grinder-Hansen, der har været direktør på Dansk Skolemuseum og skolechef i Dragør Kommune, har skrevet en skolehistorie, der ikke alene vejer sine 1,2 kg, men som også gør sig bemærket ved et vægtigt indhold. Som undertitlen angiver, er fokus rettet imod læreren, det vil sige lærervil-

kår og lærerroller, og altså også en del af skolens sociologi. Det handler om lærerens personlighed, der, som Getzels og Guba har vist i deres efterhånden noget gamle rollemodel, befinder sig i et samspil mellem forventninger og normer i det omgivende samfund og fra den institution, der skal betjenes. Derfor beskriver bogen ikke nødvendigvis de pædagogiske "stjerner", men hvordan lærerne gennem tiderne har forvaltet forventninger og krav og lagt sin egen personlighed deri. Det bliver således en skildring af udviklingslinjer i samfundet og i skolen.

Efter nogle hastige rids af undervisningen i oldtidens Grækenland og Rom og middelalderens klosterskoler møder vi den tidlige latinskoles skolemester og hører. Er man til rædselskildringer, er der noget at hente her. Derefter følger et kapitel om en af skolehistoriens ynkkelige skikkelser, degnen, som vi jo bedst kender fra Hølbjerg. En parentes: bogen bringer side 74 et billede af degnen Martin Dietz, der omtales som en af "tilværelsens upåfaldende skikkelser". Det er jeg nu ikke sikker på, at myndighederne syntes, da man i 1818 måtte sende et kompagni soldater fra Aalborg til Sæby for at kunne arrestere ham.

Degnens afløser blev seminaristen, det vil sige den lærer, der fik en målrettet uddannelse til at kunne virke som lærer. Dermed får vi skildret en lærerrolle, der under skiftende vilkår, herunder en stadig bedre uddannelse, vel stort set holdt sig til langt op i 1900-tallet som enelærere, anden-, tredje- og fjerdelærere på landet og de

små byer. Mennesker, der passede deres arbejde i skolestuen og måske heller ikke havde muligheder for ret meget mere.

En del af seminaristerne skilte sig ud og blev det, som Keld Grønder-Hansen kalder folkelærere. Det er dem, som skolestuen gav for få udfordringer, og som lagde en stor del af deres tilværelse udenfor. Vi er dermed kommet ind i bogens største kapitel, og det er vel egentlig første gang, at denne lærerrolle får en videnskabelig behandling, selvom der kunne siges meget mere om den. Det er ikke et dansk fænomen alene. Vi befinder os på landet i slutningen af 1800-tallet og kan følge disse typer frem til godt og vel midten af det følgende århundrede. Det var et samfund i opbrud, og hvor der lokalt var brug for læreren, og hvor man endnu kunne nøjes med hans semiprofessionelle forudsætninger for at være kasserer i andelsmejeriet og sygekassen eller revisor for sognerådet eller sparekassen. De fleste steder var der vel kun ham og præsten, der kunne komme på tale, og den sidste mente man vel ikke at kunne bede om at føre brugens regnskab.

Det var også et samfund, der var så åbent og dynamisk, at det kunne tage imod lærerens egne initiativer med hensyn til oprettelse af biblioteker, aftenskoler, foredragsforeninger og meget andet. Med tidens skabtes der nok nogle forventninger, og det gav lærerne en status i lokalsamfundet. Det er næppe helt forkert at tale om lærerstandens "finest hour". Med den stigende folkeoplysning, afvandringen

fra landet og oprettelse af centralskoler ændredes forudsætningen. Læreren skiftede karakter, og nye udfordringer ventede.

Efterhånden fik den kvindelige lærer en plads i den danske skole, og det skildres i et meget helstøbt kapitel, hvor forfatteren nok mener, at man næppe kan tale om en lærerinderolle, men at hun er med til at præge lærerrollen, og det tør jo da nok siges, eftersom de kvindelige lærere i dag udgør flertallet i skolen. Vi møder en perlerække af betydelige kvinder, de fleste kendte, nogle ukendte, og beretningen om forskolelærerinden Ingeborg Nielsen, der kørte i den samme rille i 47 år, er ikke den mindst interessante. Vi får god besked om lærerindeuddannelse og -kår. Det kan godt være, at forskolelærerinderne var billige i drift og løntrykkere. Men de var også effektive. De kunne herse med de stakkels børn, så tårerne flød – og derefter række dem et lommetørklæde.

Overgangen fra et landbosamfund til et industrisamfund med alt, hvad det medførte, stillede nye krav om viden og oplysning. En ny lærerrolle kommer til at dominere især mellem- og realskolerne og gymnasierne i de første 5-6 årtier af 1900-tallet. Det er lærere, der gennem ekstrauddannelse skaffer sig store faglige kundskaber, og som uden smålig skelen til pædagogikken formidler deres fag videre, ofte med en rovdrift på eleverne uden hensyntagen til kolleger, der også gerne ville se resultater af deres arbejde. Bogen skildrer denne rolle meget præcist og ikke altid med den overbærenhed,

man skylder disse læreres indsats for at højne det almindelige uddannelsesniveau. Typen ændrer efter ca. 1960 efterhånden karakter, og det skyldes måske i nogen grad også et modspil fra den næste lærerrolle, forsøgslæreren, som bliver spydspids i ikke bare kontrollerede og velbeskrevne skoleforsøg, men i mindst lige så høj grad i de pædagogiske udviklingsarbejder, som forandrede skolen.

Efterhånden måtte skolens stive arbejdsformer blive udfordret i et samfund med store forandringer. Fra USA og Tyskland kom tankerne om “learning by doing” og om arbejdsskolen og blev inspirationen bag de første store skoleforsøg, Vanløse-forsøgene. Dermed begyndte der en modstrøm, der langsomt, meget langsomt skulle blive til en mainstream i folkeskolen. Og det skildrer bogen på en fortrinlig måde, således også foregangskvinder som Margrethe Petersen, Inger Merethe Nordentoft og Anne Marie Nørvig og Emdrupborgforsøgene. Elementer fra forsøgene vandt indpas i den øvrige folkeskole gennem øget selvvirksomhed og eksempelvis emneundervisning. Den nye undervisningsvejledning, Den Blå Betænkning, der fulgte efter 1958-loven var stærkt inspireret af forsøgsresultaterne og åbnede for megen nytænkning. Både med hensyn til undervisningsformer og opfattelsen af forholdet mellem skolefag og videnskabsfag. På denne baggrund virker bogens beskrivelse af 1960'erne og 1970'erne noget summarisk. Der er en god beskrivelse af tidens flagskib Kroggårdsskolen ved Odense. Gladsaxe-forsøgene nævnes lige. Deri-

mod ikke Brovst-forsøgene, og begge steder var det hele kommuner, der gik ind i udviklingsarbejdet. Begge blev i sin tid grundigt beskrevet.

Skolehistorien har en tilbøjelighed til at overse en lille ændring af folkeskolelovens § 21 i 1969, der gav mulighed for samlæsning i visse fag mellem realafdelingen og 8.-10.-klasserne og var baggrunden for ikke bare Glad-saxe- og Brovstforsøgene, men for at et stort antal skoler tog fat på at realisere enhedsskolen. Der var ikke bare tale en ændret skolestruktur, men en indgribende ændring af en skoles faglige arbejde. Heller ikke Forsøgsrådets arbejde omtales her, f.eks. forsøgene med udelt matematik. Kapitlet burde nok også have omtalt den omfattende forsøgsvirksomhed i 1980'erne med 8-10.000 skoleforsøg, for det var vel sidste gang, folkeskolen fik lov til at udvikle sig indefra og nedefra. Sidenhen har politikerne overtaget eksperimenterne.

Bogen indledes så at sige in medias res med en gennemgang af lockouten 2013, og i slutningen af bogen føres i to betydningsfulde kapitler udviklingen op til nutiden. I løbet af 1970'erne opgav lærerstanden kaldstanken, og lærerne ville nu betragtes som lønarbejdere – og det ønske er jo også blevet imødekommet! I kapitlet *Lønarbejderlæreren*, som ret præcist skildrer 1970'erne og 1980'erne, ser forfatteren dette som en væsentlig grund til lærerstandens prestigemæssige deroute frem til nu. Det vil nok af nogle blive opfattet som et kontroversielt kapitel, men det er nok ikke helt forkert i sit

indhold, selvom der er andre årsager. Der er i de sidste 30-40 år foregået en række omvurderinger i skolepolitikken og synet på skolens funktion i samfundet, på dens faglighed, på synet på barnet og på skolen som socialt system. Det er ikke et dansk fænomen alene, og de internationale trends kunne godt have været trukket stærkere frem. I de seneste årtier ser forfatteren en ny lærerrolle tage form, den professionelle lærer, der “har faglærerenes fokus på fagligheden, forsøgslærerenes omstillingsparathed og ønske om at udvikle folkeskolens didaktik og pædagogik, og folkelærerenes mod til at træde i karakter over for elever og forældre og gøre det, der er nødvendigt.” For så vidt i god overensstemmelse med tidens (konservative?) faglighedstænkning, stærk fag-faglighed og stærk pædagogisk faglighed. Hertil kunne vel så tilføjes et ønske om at se skolerne som helheder, sociale systemer med forståelse af skolens funktion som opdrager qua den enkelte skoles egen arbejdskultur. Tiden må så vise, om læreren ønsker denne rolle og får mulighed for at udfylde den. Og om den er tilstrækkelig.

De to kapitler er uden tvivl bogen stærkeste, og det virker på mig som lidt af et antiklimaks at læse det sidste “rollekapitel” om læreren om skoleleder, der nok rummer en god og rigtig skildring af nutidens skoleleder, men – hvis det ellers hører hjemme i denne sammenhæng – havde jeg gerne set en mere forskningsbaseret gennemgang af lederrollens udvikling frem til nu. Det er rigtigt, at de tidligere første-lærere nok var og også følte sig som

“den første blandt ligemænd”, men det gjaldt ikke købstadskolernes overlærere, fra 1946 betegnet skoleinspektører, der med deres kongelige udnævnelse (indtil begyndelsen af 1970’erne) og tilsynsopgaver havde en anden rolle, som dog også rummede flere lærerroller.

De sidste to kapitler virker som et appendiks med yderst læseværdige selvstændige essays, det ene om “den erindrede lærer”, bygget på biografiernes erindringer om lærere, det andet om “lærerstreger” resumerer lærerrollerne og tegner nogle visioner for fremtidens professionelle lærer uden at afvige så meget fra tidens trend, ikke at gå for stærkt ind på den professionelle lærers rolle som opdrager og værdiformidler i et service-, informations- og videnssamfund.

Bogen er skrevet på et smuk og let tilgængeligt dansk (men ikke uden de korrekturfejl, computerens rettefunktion er årsag til). Der er en fyldig – om end næppe udtømmende – litteraturliste, men intet stikordsregister. Billedstoffet er omfattende, varierende og velvalgt.

Trods de nævnte forbehold er det en betydelig bog, der absolut kan anbefales. Og når den så er lukket, har i hvert fald ét billede brændt sig ind på nethinden. Det kan også være symbolsk for skolens udvikling, et billede (side 29) af 3,6 mio. år gamle fodspor efter en voksen og et barn. Det opløftende er, at de går ved siden af hinanden. Havde barnet gået bagerst, gik vi der endnu!

Arnth Nielsen:
To første skoledirektører i Aalborg.
Vodskov: Forlaget Kyst 2013.
219 s. 170 kr.

Af Peter Ussing,
fhv. skoledirektør i Løgstør kommune.

Tidligere lærer og seminarielektor Arnth Nielsen har skrevet en bog om Aalborgs to første skoledirektører, Berthel Kristensen og Hjalmar Thomsen. Det er en meget personlig bog, der ikke blot viser forfatterens positive opfattelse af de to hovedpersoner, men også hans begejstring for eksamensmellemskolen og den delte skole og ikke mindst en stærk uvilje mod den nye folkeskolelov. Selvom kritikken af 2013-loven kan føles irrelevant i den givne sammenhæng, og billedet af de to personer derved sløres, får man en skildring af to markante og meget forskellige personligheder, deres indsats og de forudsætninger og vilkår, de virkede under. Dermed afspejler bogen også samtidens generelle skoleproblemer.

Berthel Kristensen (1890-1958) eller blandt lærere og andet godtfolk “Kong Berthel”, der blev byens første skoledirektør i 1940, mødte med en utrolig bred erfaring. Han kom i 1915 til forstadskommunen Nr. Tranders (indlemmet i Aalborg Kommune 1950) med den store bydel Vejgaard, der voksede sammen med selve Aalborg. Aalborg oplevede i de år, han var skoledirektør, en betydelig vækst, og det afspejlede sig også i elevtallet på skolerne, i 1940’erne med en tilvækst på 50 klasser og i 1950’erne med 158 klas-

ser. Det problem kunne man kun bygge sig ud af, så skoledirektøren fik sine kampe med byrådet, men fik også sine skoler, 5 nye, og tilbygninger til eksisterende. Hertil kom ansættelse af 240 nye lærere, udbygning af skolebibliotek og specialundervisning.

Kong Berthel havde ord for at være egenrådig, grænsende til det diktatoriske. Han blev i 1956 efterfulgt af sin vicedirektør Hjalmar Thomsen (1913-93), på mange måder hans modsætning, men næppe med et mindre ego. Hjalmar var moderne klædt og sports-trænet. Han havde i 1936 været træner for "lille henrivende" Inge Sørensen, der vandt bronze ved OL i Berlin, og i 1948 havde han sammen med en broder været på hockey-landsholdet til OL i London. Sportsinteressen førte bl.a. til, at han fik bygget en svømmehal til brug for skolerne. Han kom i 1954 vistnok mod Berthel Kristensens ønsker som læreruddannet og cand. psyk. til Aalborg som viceskoledirektør og fik så et par år senere direktørstolen. Hvor Berthel havde været bygherren, blev Hjalmar pædagogen. Det lå også i tiden.

I Berthels tid var folkeskolen fast forankret i 1937-loven, og selvom der var diskussioner om skolens ydre struktur, var indhold og arbejdsformer nogenlunde faste. Berthel Kristensen var som så mange andre socialdemokrater dengang den delte skoles mand. Thomsen kom til at arbejde under 1958-loven, hvor indhold og arbejdsformer var til stadig diskussion, og enhedsskolen tegnede sig i horisonten. Forfatteren viser bl.a., at Hjalmar var tilhænger

af enhedsskolen, og selvom bogen under spiller emnet, skyldes det især hans indsats, at Aalborg skolevæsen i løbet af 1960'erne opgav at dele 6. og 7. klasserne i almen og boglig linje. Skolens største problem i disse år var dog lærermanglen, og Thomsen hævdede, at den kun kunne afskaffes i Aalborg, hvis byen fik et seminarium. Etableringen af det blev vel hans største enkeltbedrift. Han tog sin afsked i 1976. Fire år før havde han fået ridderkorset, men afleverede aldrig den krævede levnedsbeskrivelse. Det kunne skyldes beskedenhed, men snarere det modsatte.

LOKAL SKOLEHISTORIE

Poul Feldvoss

(og Inger Kjær Jansen):

1: Skolen i de syv landsbyer.

**Tårnbys skolehistorie
1536-1814 +**

2: Sognets skole.

**Tårnbys skolehistorie fra 1814
til århundredskiftet +**

3: Skolen for folket.

**Tårnby Kommunes skolehistorie
fra århundredskiftet til
2. verdenskrig +**

4: Den kommunale skole. Tårnbys skolehistorie fra 2. verdenskrig til 2013. Frydenlund/Tårnby Kommune 2004, 2014, 2010 og 2014. 4 bind (811 s.). 600 kr.

*Af Christian Larsen,
arkivar og seniorforsker, Rigsarkivet*

Poul Feldvoss (1944-2010) var manden, der med sin baggrund i skoleverdenen af Tårnby Kommune fik til

opdrag at skrive kommunens skolehistorie fra reformationen til nutiden. Han var søn af en skoleleder i Kastrup og selv skolelærer i kommunen fra 1970 til sin pensionering, så han kendte skolen indefra, hvilket også mærkes i de fire foreliggende bind, hvoraf de tre udkom efter hans død.

I bind 1 om perioden 1536-1814 er det skolen i de syv landsbyer: Tårnby, Kastrup, Maglebylille, Tømmerup, Ullerup, Sundbyvester og Sundbyøster, som vi møder. Linjerne trækkes tilbage til reformationen, men det er især landsbyskolen efter skoleforordningen af 1739, som er i fokus med degneundervisning til børnene i de basale færdigheder. I slutningen af perioden kommer oplysningstiden, og der igangsættes skolereformer, som betyder degnenes afskaffelse og skolelærernes indtog.

Bind 2 om årene 1814-1899 handler om sognets skole, dvs. det skolevæsen, som skolelovene af 1806 og 1814 pålagde sognene at opbygge, og hvis implementering kom til at strække sig over mange år. Det var også tilfældet i Tårnby, hvor opførelse af nye skoler og flittig skolegang skulle blive udfordringer for sognepræsten og den øvrige del af skolekommissionen. Udviklingen i Tårnby ligner således den udvikling, man ser i mange andre landsogne. Tårnby skilte sig dog ud ved fra 1840'erne at have mange privatskoler som f.eks. fabriksskolen på Kastrup Glasværk, hvor glasværket betalte den ene del af lærerens løn, forældrene den anden via skolepenge. På den måde kunne børnene få under-

visning i nærheden af deres arbejdsplads, så produktionen kunne fortsætte og øges. Men også pogeskoler, hvor ugifte kvinder kunne få en levevej ved at undervise piger og mindre drenge, skød frem. Fra 1880'erne opstod der nye privatskoler, denne gang realskoler, som tilbød den videregående uddannelse, som den offentlige skole ikke kunne levere, og som gav adgang til jobs i etaterne (jernbane, post, telegraf) og erhvervslivet.

Den store udfordring skulle dog blive Københavns voksende befolkning og industrialisering, for der var ikke plads til flere mennesker og mere industri inden for voldene. Derfor flyttede industrien ud til Sundbyerne på den nordlige del af Amager, og det gjorde mange småkårsfolk også. Sundbyerne blev dermed den befolkningsmæssige største del af Tårnby Kommune. Det gav problemer for kommunen, også på skoleområdet, idet kommunen ikke var gearret til at håndtere de mange børn, som skulle i skole. I første omgang søgte sognerådet at løse problemet ved at ansætte en pogeskolelærerinde til de små børn, idet hun ikke kostede lige så meget som en mandlig lærer eller som at bygge en ny skole. Kommunen måtte dog i slutningen af 1870'erne bygge ny skole og lave en særskilt skoleplan for Sundbyerne med kønsopdelt undervisning og hverdagsundervisning. 57 % af skolebørnene hørte til Sundby skoledistrikt, 24 % gik i privatskole, mens resten gik i de øvrige kommunale skoler i Tårnby. Sundbyerne blev udskilt som selvstændig kommune i 1895 og indlemmedes i Københavns Kommune 1902.

Bind 3, der omhandler skolen for folket 1900-1940 med mellemskolens indtog, udbygning af skolevæsenet og velfærdsordninger, er anmeldt af Peter Ussing Olsen i *Uddannelseshistorie* 2011 s. 190-92.

Det sidste bind omhandler perioden 1940-2013 med særlig vægt på årene 1940-1970; beskrivelsen af 1970-2013 former sig som en gennemgang år for år af nationale og lokale begivenheder på skoleområdet. Bindet beskriver kommunens udfordringer med de store børneårgange, der skulle i skole i 1950'erne, men hvor skoleudbygningen ikke kunne følge med grundet byggestop og rationering af byggematerialer. Det lykkedes dog at få bygget syv skoler i 1950'erne og 1960'erne. I periodens sidste del er det derimod det faldende børnetal, der skulle blive skolevæsenets problem, og fra 1968 til 1993 halveredes antallet af skolebørn; først fra slutningen af 1990'erne steg tallet igen.

Der er tale om fire lokaler bøger, men som også kan også læses uden for Amager, fordi de fortæller om hverdagen i landsbyskolen, der blev til byskolen og senere til forstadsskolen, hvis man da kan kalde Tårnby Kommune for en forstad. Den lokale kontekst sættes ind i en national kontekst, så man kan forstå den lokale udvikling, og så Tårnby ikke fremstår som noget specielt, men som en del af udviklingen af folkeskolen i dens mange variationer. Noteapparatet er ikke overvældende, ligesom litteraturlisterne ikke er ganske dækkende, men det skyldes uden tvivl tilbivelsesproces-

sen. Det skal dog ikke skygges for, at det er fire smukke bøger i stift bind og med mange illustrationer, som det er en fornøjelse at læse og bladre i.

**Bent Dyrby m.fl. (red.):
Skolen i Løkken
– et festskrift 1963-2013. Løkken:
Lokalforlaget Løkken 2013.
239 s. 150 kr.**

*Af Søren K. Lauridsen, rektor emeritus,
forfatter*

Skolen i Løkken er et festskrift mere end et jubilæumsskrift i anledning af 50-året for oprettelsen af Løkken Centralskole, som i dag er en del af Vrå Skolecenter i Hjørring Kommune. Som festskrift kommer det dog alligevel til at fungere som en bog med en markering af et jubilæum, hvor der er grund til at se tilbage på en bemærkelsesværdig skoleudvikling i det nordjyske. Bogen består af en lang række fortrinsvis korte artikler – 47 i alt – skrevet af tidligere og nuværende lærere og elever. Mange af artiklerne er ganske korte og rummer små fine erindringsglimt, eksempelvis den lærer, der skriver om den festlige indvielse 22. november 1963 – og midt under festen kom servitricen ind og fortalte, at de havde skudt præsident Kennedy. Så var fremtiden sådan set allerede begyndt! Der er også fine elevskildringer med oplevelse af et ungt og ambitiøst lærerkorps, der er gode til at åbne for medbestemmelse på skolen både i dagligdagen i undervisningen, men også forhold til organisation af legeplads, frugtbod og meget andet.

'Skolens ydre rammer' er det indledende afsnit i bogen, hvor bl.a. Peter Ussing, skoleinspektør ved skolen 1964-81, fortæller om planlægningen af skolen, og hvad der gik forud i starten af 1960'erne. Der er i samme afsnit skitseret skolens indretning og ændringer og tilbygninger gennem de 50 år – plus ikke mindst en lang og meget illustrativ artikel om skolens udsmykning og den kunst, der findes på skolen og er med til at markere skolen som et kulturcenter i Løkken.

Et andet hovedafsnit fortæller om skolens faglige udvikling gennem de 50 år – fortrinsvis skrevet af skolens lærerkorps. Det er naturligvis interessant, fordi det også siger noget om den generelle faglige udvikling i folkeskolens læringsmiljøer mere overordnet i perioden. Det er bl.a. udviklingen fra 1960'ernes skole med inspiration fra Den Blå Betænkning og med stor vægt på en række kreative aktiviteter. Men det er også udviklingen på det strukturelle plan, hvor der var deling i almen og boglig linje, som mange var betænkelige ved, hvilket førte til forsøg med udelt skole, altså en forløber for enhedsskolen, hvor der til gengæld blev arbejdet intensivt med undervisningsdifferentiering. På det lokale plan er det også en fortælling om samarbejdet med to lokale skoler, der sammen med Løkken Skole bliver til Løkken Skolecenter med baggrund i en udviklet værdibaseret struktur, og senere er det lukning af nogle af de mindre skoler i området.

Så er der selve udviklingen i fagene, hvor der er flere velskrevne artik-

ler – også om udviklingen fra 'hullebakke' til computer og internet, ligesom artiklen om specialundervisning og inklusion nærmest har et aktuelt perspektiv. Og endelig er der så fortællingerne om udvikling af børnehaveklassen og SFO.

Bogens to sidste afsnit omhandler skolen og dens omgivelser og et bud på fremtidens skoleudvikling. Det handler om skole-hjem-samarbejdet, skolebestyrelserne, men også skolen som kulturcenter, og runder bogen af frem mod den nye skolereform.

Skolen i Løkken er en dejlig utraditionel måde at lave jubilæumsskrift på. De mange artikler med forskellige synsvinkler giver en både motiverende og inspirerende bog med et vekslende analytisk og fagligt dybdeperspektiv, men med en meget stærk fortælling, som hele tiden er med til at engagere læseren. Det bør også tilføjes, at bogen indeholder en komplet liste over skolens medarbejdere i de 50 år, og er flot illustreret med smukke og relevante billeder. Alt i alt en spændende skolehistorisk udgivelse, som absolut kan anbefales.

SKOLEPSYKOLOGI

Ingrid Winther:
Mellem videnskab og lidenskab.
Sofie Rifbjerg og skolepsykologien.
Om skolepsykologiens opkomst,
udvikling – og afvikling. Odder:
Mikro 2013. 223 s. 248 kr.

*Af Bjørn Hamre,
adjunkt, Aarhus Universitet*

Mag.art. i psykologi og tidligere skolepsykolog Ingrid Winther har skrevet en bog om skolepsykologiens udvikling og etablering i Danmark belyst ved en af dens vigtigste skikkelser, Sofie Rifbjerg, der også ydede en pionerindsats, når det gjaldt behovet for at udvikle og tilpasse hjælpeskolerne, en betegnelse, der i nutiden er erstattet af specialundervisning og specialskoler. Da Winther selv har en lang karriere bag sig som skolepsykolog, herunder også med administrative og ledende funktioner, har vi således med en forfatter at gøre, der kender sit undersøgelsesfelt indefra. Med bogen søger forfatteren at foretage en samlet belysning af Rifbjergs virke inden for en række genstandsområder: skolepsykologiens tidlige udvikling og etablering, arbejdet med "Kursus for småbørnspædagoger" samt et mangeårigt engagement i både de frie skoler og i hjælpeskolerne, hvor hun viste sig såvel som debattør og politisk strateg som engageret fortaler for hjælpeskolebarnets sag.

Gennem sit virke som skolepsykolog har Winther tydeligvis et stærkt engagement i Rifbjergs sag, og det enga-

gement er markant hele værket igennem, hvor dele af bogen også har karakter af personlige erindringer og møder med aktører inden for skolepsykologiens historie. Samtidig ønsker Winther med bogen at skabe forbindelse til nutidige refleksioner om pædagogiske problemstillinger om integration og inklusion. At lade historiske redegørelser inspirere til samtidens problemstillinger kan indeholde forfriskende blikke på samtiden, men er også en vanskelig øvelse, der nemt kan lede forfatteren ud i nogle metodologiske problemer. Hvilken genre har vi da med at gøre? Forfatteren omtaler selv sin bog som "afhandling" (s. 72), og hun inddrager også den forskning, der tidligere er blevet foretaget på feltet børneforsorg, skolepsykologi og skole (Nørgaard, Coninck-Schmith, Kirkebæk, Sandbjerg Hansen, Hamre og Bendixen – for nu blot at nævne nogle stykker). At bogen går i dialog med den historiske forskning på feltet godtgør, at arbejdet vurderes som en intention om at producere et stykke videnskabeligt arbejde om skolepsykologiens etablering og udviklingshistorie. Som en kvalitet ved bogen demonstreres et omfattende kendskabs til den videnskabelige psykologis udvikling i perioden, og hvordan denne inspirerede skabelsen af skolepsykologien som et felt. Her gives et overblik over videnskabsfolk, der gennem Rifbjerg og andre samtidige praktikere kom til at inspirere udviklingen af skolepsykologien i Danmark.

Bogen er bygget op i fem hoveddele: "Skolepsykologiske fødselsvanskeligheder", hvor der gives et rids over de

videnskabelige forudsætninger for intelligensstestningens konsolidering. Efter denne indledende gennemgang, når vi frem til en tematisk tredeling af analysen; 1) "Det videnskabelige spor: Sofie Ribbjergs debut i hjælpekolen", hvor den videnskabelige og teoretiske inspiration belyses, bl.a. gennem inddragelse af Ribbjergs inspiration fra Maria Montessorri, 2) "Det lidenskabelige spor: Kursus for småbørnspædagoger & tidsskriftet", hvor engagement i uddannelsen af tidens pædagoger og tidsskriftet *Den frie skole* gennemgås og i den tredje del af analysen 3) "Det kedelige spor: Sofie Ribbjerg og årene på Skolepsykologisk Kontor", hvor årene som ledende skolepsykolog i Københavns Kommune belyses, herunder de administrative vanskeligheder, som etableringen af dette arbejde kunne byde på. I bogens afsluttende kapitel fortsættes det historiske spor med en spændende refleksion over intelligensprøvens begrænsninger. Her griber forfatteren også lejligheden til at lufte sine aversioner mod nutidens PISA-testning og berette om sine egne erfaringer med integrationsforsøg i den norditalienske pædagogik. Vi kommer således vidt omkring.

I bogens tre hovedkapitler (det videnskabelige, det lidenskabelige og det kedelige spor) bringer forfatteren os ind i en række spændende debatter i tiden, som Ribbjerg var involveret i. Gennem fyldige citater kommer vi således ind i debatter, der viser psykoanalysens inspiration i den skolepsykologiske samtid, og de kontroverser, der i den forbindelse opstod. Der formidles indsigt i baggrund for hen-

holdsvis skolepsykologiens og skolepsykiatriens etablering i 1940'erne og de brudflader, der opstod mellem de to områder. Ribbjergs rolle i forbindelse med børneobservationshjem og behandlingshjem behandles. De fleste af disse temaer belyser forfatteren gennem grundige referencer og citater fra kildemateriale. En af de mere kuriøse historier behandles under overskriften: "Kampen om IK-kvotienterne: nazismens trussel" (s. 55). I dette afsnit antydes Sofie Ribbjergs og andre af hendes samtidiges opmærksomhed på at beskytte de svagtbegavede som en potentielt udsat gruppe set i lyset af udviklingen i Tyskland, hvor handicap blev anset som en trussel mod racens renhed. Her kunne det have været spændende, hvis forfatteren havde fremlagt lidt mere dokumentation for sin tese om "forsøgene på at beskytte de svagtbegavede" (s. 77).

Det er et omfattende materiale, der ligger til grund for Ingrid Winthers analyse, og i selve gennemgangen synes det, som om afdækningen af materialet aldrig kan blive helt færdigt – der er hele tiden en historie, en debat der også lige skal gennemgås, og derved er vi inde på bogens svaghed. Tematiseringen af de tre spor i Ribbjergs virke som det videnskabelige, det lidenskabelige og det kedelige spor kan virke lidt konstrueret i forhold til de mange forskelligheder i Ribbjergs virke, der lægges frem for læseren; f.eks. bliver det ikke tydeligt, hvorfor årene på Skolepsykologisk Kontor skulle være 'det kedelige spor'. Her havde en strammere tematisering af stoffet eller en mere regulær kronologisk op-

bygning måske være på sin plads – nu da vi alligevel har at gøre med biografien som genre. Den lidt løsere struktur i forhold til stoffet gør det øjensynligt også sværere at besvare, hvad der egentlig er bogens hovedkonklusion; hvor er det, den lægger til i forhold til den eksisterende forskning.

At dette ikke belyses, kan muligvis skyldes forfatterens beundring for sin hovedperson: "... det spændende ved hende (Rifbjerg) er- måden hun beskriver børn på, børn, hun selv har kendt. Jeg ved ikke om man ligefrem kan kalde denne måde for uovertruffen. Det nærmer sig dog" (s. 187). Her bliver det således også tydeligt, at bogen, trods dens intention om at være historisk redegørende, bærer præg af, at forfatteren har fælles fagprofessionalitet med den biograferede. Dette kan ses som en styrke, idet det måske giver forfatteren en særlig mulighed for indlevelse i sit felt. Vurderet som historisk værk sidder man dog tilbage med et ønske om at få hele den skolepsykologiske udvikling lidt dybere funderet i den samfundsmæssige udvikling, eksempelvis ved inddragelse af sociale og økonomiske faktoreres betydning for udviklingen, således som f.eks. Christian Ydesen har gjort det i sin afhandling om testning fra 2010: *The rise of high-stakes educational testing in Denmark 1920-70*. Når dette er sagt, skal Winther have anerkendelse for at have skabt indsigt i et vigtigt kapitel af skolepsykologiens og specialundervisningens historie, der forhåbentlig kan give anledning til yderligere forskning på feltet.

OMSORGSUDDANNELSER

Susanne Malchau Dietz:
Køn, kald og kompetencer.
Diakonissestiftelsens kvindefælles-
skab og omsorgsuddannelser
1863-1955. København:
Nyt nordisk forlag 2013.
344 s. 349,95 kr.

Af Liselotte Malmgart,
lektor, Aarhus Universitet

Det krævede i 2014 et gennemsnit på 9,5 at blive optaget på sygeplejeuddannelsen under professionshøjskolen Metropol, som med mere end 1.100 ansøgere til 86 pladser er landets mest eftertragtede. Det siges dog mest at være beliggenheden på Frederiksberg, der tiltrækker og ikke så meget viden om, at denne uddannelse med sin tilknytning til Den Danske Diakonissestiftelse viderefører traditionen fra landets ældste sygeplejeskole. Netop etablering og udviklingen af Danmarks første sygeplejeuddannelse er et af hovedperspektiverne i det forskningsprojekt, som Diakonissestiftelsen i 2010 tog initiativ til for at markere 150-årsjubilæet i 2013, og som bogen *Køn, kald og kompetence* er resultatet af. Projektet blev formuleret og udført af Susanne Malchau Dietz, der med en baggrund som forsker i sygeplejehistorie ved Aarhus Universitet har haft gode forudsætninger for at analysere sammenhængen mellem *køn* (det særlige ved et kvindeligt kollektiv som diakonissefællesskabet), *kald* (den kristne motivation for et liv med praktisk engagement for medmennesket)

og *kompetencer* (faglig uddannelse i sygepleje og socialt arbejde samt personlig dannelse). Forfatterens faglige baggrund og tilgang betyder, at det teologiske og kirkehistoriske stof fylder langt mindre end det er almindeligt i jubilæumsbøger fra institutioner med tilknytning til folkekirken, og vi slipper for lange gengivelser af prædikener og teologiske synspunkter. Det er velkommen nytænkning inden for denne snævre genre.

Bogens første del er en genskrivning af institutionens grundlæggelse i 1863 og første årtier, hvor der tilføjes nye perspektiver i forhold til fremstillinger i de fem tidligere jubilæumsbøger ved at sætte fokus på "de to Louiser". Kronprinsesse Louise, der blev dronning få måneder efter grundlæggelsen, var blevet opmærksom på den tyske diakonissebevægelse, der fra 1830'erne medførte oprettelse af "kristne kollektiver" for unge kvinder, som blev trænet til arbejdet på de tilknyttede hospitaler, skoler og børnehjem. Udover at sammensætte den første bestyrelse rekrutterede hun også Louise Conring, en ugift kvinde i slutningen af 30'erne, der var ansat på Fødselsstiftelsen, og som færdedes i de kirkelige-filantropiske kredse i København, som bar en stor del af datidens frivillige sociale arbejde. Frk. Conring blev sendt på inspirations- og uddannelsesrejse til Sverige og Tyskland og var i maj 1863 klar til at stå i spidsen for et lille hospital på Frederiksberg, hvor hun sammen med to andre kvinder og en karl til det grove kunne tage imod ni patienter.

Herfra følger bogen sideløbende den bygningsmæssige udvikling af Diakonissestiftelsen med hospital, kirke, plejehjem og børnehjem, rekruttering til og udvikling af det kollektive liv og hierarki i diakonissefællesskabet samt den professionelle udvikling af sygeplejeuddannelsen. Det vides ikke, hvor mange timers undervisning den omfattede, men fra 1864 blev søstrene undervist i anatomi og bandagelære og fra 1867 i kirurgi, idet antallet af operationer på hospitalet var vokset. Uddannelsen skulle omfatte både rationel sygepleje og kristen sjælepleje (bibelhistorie og sang), men også almen dannelse, så der blev også periodevis tilbudt undervisning i historie, naturvidenskab, skrivning og engelsk (s. 86-89).

Inkludering af alment dannende fag peger på en anden rød tråd i fremstillingen; nemlig sammenhængren mellem social baggrund, uddannelse og tildeling af arbejdsopgaver. Frk. Conring selv inddelte de nyankommne søstre i tre socialgrupper, og det er hendes udførlige notater om de enkelte søstres baggrund og arbejdsopgaver, der gør det muligt at se en tendens til, at det var middelklassens kvinder (svarende til socialgruppe III), der var mest tiltrukket og mest vedholdende i diakonissekaldet i de første årtier.

Det faglige indhold af sygeplejeuddannelsen afhang i høj grad af den faglige specialisering hos de læger, der var tilknyttet hospitalet. Derfor fyldte psykiatri og gynækologi, der endnu var i vorden som lægefaglige discipliner,

meget i de første år og prægede også udviklingen af hospitalet. En mere systematisk tilgang til uddannelsen beskrives i bogens anden del under den rammende overskrift, "kaldets professionalisering 1911-1955" (s. 174-241), hvor en række detaljerede uddannelsesordninger gør det muligt at følge udviklingen efter en større uddannelsesreform i 1913. Det fremgår f.eks., at der var 768 teoritimer i den nu tre år lange uddannelse. I praksis var uddannelsen altså en form for lærlingeuddannelse, ligesom det også var tilfældet med sygeplejeuddannelsen på de kommunale hospitaler. I 1926 blev uddannelsen udvidet med ½ år. Med endnu en reform i 1937 indførte Stiftelsen som en af de første en helt ny form for "blok-uddannelse," hvor den teoretiske undervisning blev samlet i særskilte kurser, så der blev en opdeling mellem praktik og teori. I denne del af bogen er der også interessant information om stiftelsens forhold til Dansk Sygeplejeråd, der fra sin oprettelse i 1899 prøvede at samle og ensrette både arbejdsforhold og uddannelse for sygeplejersker. Der var ikke altid enighed mellem disse to store aktører i dansk sygepleje.

Diakonissestiftelsen oprettede selv en række institutioner som f.eks. plejehjem og børnehjem og indgik samarbejdsaftale med andre private og kommunale institutioner. Der blev f.eks. fra 1872 lavet aftale med i alt 33 offentlige sygehuse, hvor sygeplejen i kortere eller længere tid blev varetaget af diakonisser frem til 1974, hvor den sidste søster på et offentligt sygehus blev pensioneret.

Alle læsere vil måske ikke dele forfatterens (og denne anmelders) begejstring for statistiske oversigter, som fylder meget i form af 26 tabeller samt 30 siders bilag. Det er det store arbejde med statistik, der gør det muligt at kalde bogen for en kollektiv biografi af de 1769 kvinder, der har været en del af fællesskabet på Diakonissestiftelsen i kort eller livslang tid og at tegne et portræt af deres sociale og geografiske baggrund, uddannelse og karriereforløb. De statistiske konklusioner suppleres med korte biografier af enkelte søstre, især fra de første årtier (f.eks. s. 75-77), og i sidste del af bogen (s. 243-257) sammenskrives interviews med fire nulevende søstre til en levende skildring af hverdagen og livet på Stiftelsen i 1940'erne. Det er kun for ca. 1/3 af de kvinder, der har været en del af fællesskabet, at livet som diakonisse blev et helt langt liv. Flertallet forlod stiftelsen, en stor del med afsluttet sygeplejeuddannelse, og selvom ægteskab (og efterfølgende husmoderliv) har været årsag, har mange sikkert fortsat en karriere som sygeplejerske uden for stiftelsens regi og har dermed også formidlet "diakonissesyggeplejens" praksis og værdier langt ud over Diakonissestiftelsens egne rammer. Derfor kan denne velskrevne og flot illustrerede beretning om en særlig institution, der har været ramme om et kvindeligt arbejdsfællesskab, også vække interesse i en større kreds. Susanne Malchaus Dietzs biografiske tilgang synes velegnet til et uddannelseshistorisk emne, og den har med rette også vakt interesse hos forskere, der beskæftiger sig med politisk historie. Man kan sagtens forestille sig, at en

lignende kollektiv biografi om europæiske parlamentarikere eller danske folketingspolitikere vil kaste nyt lys på politiske beslutningsprocesser på samme måde som den foreliggende bog giver ny indsigt i en del af dansk sygepleje-, velfærds- og uddannelseshistorie.

ERINDRINGER OG BIOGRAFIER

Ove Korsgaard:

Solskin for det sorte muld.

Om slægt og folk. København:

Gyldendal 2013. 383 s. 299,95 kr.

*Af Harry Haue,
professor emeritus,
Syddansk Universitet*

Det er ikke tilfældigt, at professor Ove Korsgaard har anvendt den indledende strofe fra Grundtvigs sang fra 1856 som titel til denne samfunds- og erindringsbog: "Hvad solskin er for det sorte muld, er sand oplysning for muldets frænde; langt mere værd end det røde guld det er sin Gud og sig selv at kende." Det er den grundtvigske selvforståelse, der danner rammen om Korsgaards fortælling om landbokulturens storhed og svækkelse, og i denne samfundsudvikling spiller skole og uddannelse en afgørende rolle. Ud af bogens 14 kapitler er to, nemlig kapitel 7 og 8, helt viet til skole- og uddannelsesudviklingen.

Udgangspunktet er fødegården Hvidbjerggård på Mors. Her voksede Ove op sammen med syv søskende, og 'det lå i luften' at han skulle fortsætte slæg-

tens nære forbindelse til jorden. Børnearbejde var en dyd og en nødvendighed, og skolen skulle forberede børnene på en tilværelse på landet. Livet der var da allerede ved at forandre sig. I 1948 fik Hvidbjerggård den første traktor, nemlig en rød Ford, i øvrigt en af de få, der var udviklet i et samarbejde mellem Ford og Ferguson. På den ene side var det en utrolig fascination for drengene på gården, men på den anden side var det et signal om en grundlæggende ændring af vilkårene for landbruget. Der var således både tale om 'pull' og 'push', sådan som den fiktive Ole oplevede på sin knold.

Oves skolegang 1950-57 formede sig i store træk som den havde gjort det for flere generationer før ham. Først i 1958 blev landsbyskolen ligestillet med købstadsskolen, og nu kunne også landeleverne lære fremmedsprog, fysik og matematik. Efter en kort beskrivelse af almueskolens udvikling, hvor omgangsskoler længe var det almindeligste på denne del af Mors, skete der med 1814-anordningen gradvist forbedringer med etablering af skolebygninger og lejlighed til de nu seminarieuddannede lærere. Den grundtvigske bevægelse holdt sit indtog i sognet i 1840'erne, og når præst og lærer samvirkede ud fra et fælles værdi- og trosgrundlag, kunne det omforme sogneboernes bevidsthed og i gunstigste fald resultere i det som Grundtvig ville, nemlig at give dem en ny fortælling, der bar dem ud af almuen og gjorde dem til folk. Korsgaards beskrivelse af denne udvikling i Hvidbjerg er både jordnær og perspektivrig.

Vækkelserne bredte sig over hele landet, ofte i konkurrerende skikkelser i form af grundtvigianisme og Indre Mission. Vækkelserne gav også grobund for udviklingen af fædrelands-kærlighed og højskoleudviklingen. Efter syv år i landsbyskolen var det for unge fra gårdmiljøet almindeligt i nogle måneder at være på en højskole. Ove fulgte i forfædrenes spor, kom først en vinter på Galtrup Ungdomsskole og senere to vintre på Askov Højskole, der da var nordens førende. Knud Hansens foredrag fængede, mens Tage Skou Hansens gennemgang af James Joyce' *Ulysses* gik hen over hovedet på den unge landmand. Højskolegangen gav ikke formelle kundskaber nok til at blive optaget på et seminarium, og derfor havnede Ove på Den fri Lærerhøjskole i Ollerup. Denne institution kom til at blive en genganger i Oves liv. Men den mest dominerende institution i højskoleverdenen blev Gørlev Idrætshøjskole, hvor Ove Korsgaard arbejdede i over 20 år, de 17 som forstander. Derefter valgte han at blive rektor i Ollerup. Men det var uenighed om linjen på Den fri Lærerhøjskole, der fik ham til at skifte spor til universitetet og forskningen, hvilket resulterede i adskillige meget omtalte bøger og den, som her er til anmeldelse.

Der er i bogen en god balance mellem slægt og folk, fordi familiens personer eksemplificerer udviklingen, ikke mindst afvandringen fra landet, som må siges at være fremstillingens hovedtema. Der er nok mange personlige oplevelser, men få private, men naturligvis ses det hele gennem Ove Korsgaards briller, som også fokuse-

rer på de historiske forudsætninger for udviklingen og i denne forbindelse også på skole og uddannelse. De mange sceneskift fra gården med den røde traktor til professorgerningen på universitetet giver anledning til at beskrive en række interessante kulturmøder, interesse modsætninger og kategorielle brud. Eksempler herpå er opgøret på Askov Højskole, der resulterede i skolens deroute og en udbryderhøjskole af socialistisk observans, og et tilsvarende skisma i Ollerup, hvor rektor Korsgaard måtte trække det korteste strå.

Solskin for det sorte muld, er en vel-skrevet bog, der fortæller om et stærkt agrarsamfund som forudsætning for vort videnssamfund med familien og slægten som et prisme. Det synes som om forfatteren har haft Aakjærs formulering fra 1916 i tankerne: "Din egen dag er kort, men slægtens lang; læg øret ydmygt til dens rod fornedden." Han citerer den s. 357 som en af faderens foretrukne sange og tilføjer, han kunne lige så godt have sagt 'gården' i stedet for 'slægten', men Hvidbjerggård blev nedlagt få år senere lige som titusinder andre bøndergårde, der havde været det agrare Danmark ryggrad. En epoke er slut, og professor Ove Korsgaards bog er en smuk mindesten.

Børge Riis Larsen:
Pædagogikhistorikeren
Olaf Carlsen. Liv og værk. Odense:
Syddansk Universitetsforlag 2013.
397 s. 325 kr.

*Af Jacob Kornbeck,
juridisk rådgiver, EDPS (Bruxelles)*

Pædagogikhistorikeren Olaf Carlsen (1899-1956) hører nok til de oversete navne i fagets historie på dansk grund. Skønt man kan indtage det standpunkt, at Carlsens marginalisering er selvforskyldt, idet han fokuserede mere på sine talrige enkeltværker end på at kvalificere sig til en akademisk stilling, er det hævet over enhver tvivl, at Carlsens bidrag til dansk pædagogikhistorie er originale og læseværdige 58 år efter hans død. Det er derfor glædeligt, at Børge Riis Larsen, der tidligere i denne årbog har offentliggjort dele af sin Carlsen-forskning,¹ med den foreliggende undersøgelse bringer os tættere på Carlsen og alt, hvad der kendes fra den omfattende videnskabelige produktion, som Carlsen efterlod det danske pædagogiske *community*. Ved besættelsen af Danmarks første universitetsprofessorat i pædagogik i 1955 faldt valget ganske naturligt på Knud Grue-Sørensen, eftersom denne havde erhvervet både dansk kandidatgrad og dansk doktorgrad. Uagtet at man kan kritisere proceduren, idet stillingen slet ikke

blev opslået,² ville Carlsen have haft et formelt problem, hvis der var sket opslag. Alligevel fremhæver Svend Erik Nordenbo,³ at Carlsen var "det eneste navn, som kunne være nævnt" i stedet for Grue-Sørensen. På den baggrund er det umagen værd at beskæftige sig med Carlsens forfatterskab for at se, hvad den officielle danske pædagogiske forskning egentlig er gået glip af.

At dette *community* ikke har gjort stor brug af arven efter Carlsen er ikke overraskende, eftersom han lige så lidt som Grue-Sørensen delte den dengang som idag fremherskende interesse i det instrumentelle og det didaktiske. Carlsen var en humanistisk pædagog i den tyske tradition. I det hele taget var Carlsen stærkt tysk orienteret, hvilket synes at være blevet et problem for ham. Der er i det fremlagte materiale intet, der tyder på nazisimpatier, men da Carlsen såvel før som under og efter anden verdenskrig var stærkt interesseret i tysk åndsliv, er det let at tænke sig til, hvilke virkninger denne interesse kan have haft i de tidlige efterkrigsår, hvor Danmark brød radikalt med sin århundredegamle tradition for at importere ideer fra det germanske Europa og i stedet vendte sig resolut mod de nordiske og angelsaksiske lande.

¹ Riis Larsen, B.: Pædagogikhistorikeren Olaf Carlsen (1899-1956): en biografisk skitse. I: Uddannelseshistorie 2001 s. 143-171.

² Erlandsen, T. & Kornbeck, J.: Kaldelse, ej opslag: om besættelsen af Danmarks første universitetsprofessorat i pædagogik i 1955. I: Uddannelseshistorie 2005 s. 66-76.

³ Nordenbo, Sv.E.: Bidrag til den danske pædagogik historie. Kbh.: Museum Tusulanums Forlag 1984 s. 86.

Riis Larsen har været igennem et materiale af overvældende dimensioner, thi Carlsen forskede og skrev meget. Sideløbende med en praktisk pædagogisk gerning som lærer ved forskellige private realskoler (i mange år i Jylland, hvilket den gang betød et væsentligt handicap i forhold til biblioteker og arkiver m.m.) lykkedes det Carlsen på grundlag af originalt materiale at gennemføre talrige undersøgelser i den danske pædagogiks historie. Ligeledes lykkedes det ham at skrive mere end mange fastansatte forskere, skønt han ofte udkom i monografier med store tilskud til trykningen fra Carlsens egen lomme. Hans forskning kritiseredes for mangel på abstraktion (bl.a. i forbindelse med den disputats, han rent faktisk forelagde), men tilbage

står det faktum, at ingen af hans samtidige ydede noget, det tåler sammenligning med Carlsens faglitterære produktion.

Denne fascinerende forsker har Riis Larsen viet en biografi på ca. 100 sider samt hundredevis af sider med kommentering af de enkelte værker, der ikke begrænser sig til fagvidenskabelige bøger og artikler, men ligeledes omfatter kronikker og populære artikler. Dertil kommer en komplet Carlsen-bibliografi, hvilket i sig selv er en bedrift i kraft af produktionens omfang og spredning. Således foreligger der ikke bare en sekundærlitterær fremstilling, men tillige en kildeedition, der kan benyttes af fremtidige Carlsen-forskere.